

Олег Жерноклеєв

ЧЕСЬКІ СЮЖЕТИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ГАЛИЧИНИ Й БУКОВИНИ (1899-1918)

Історія зародження й розвитку української соціал-демократії в кінці XIX – на початку XX ст. тісно пов'язана з історичним минулим багатонаціональної Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА). Особливо це стосується Галичини і Буковини, які з останньої третини XVIII ст. й аж до 1918 р. перебували у складі Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) монархії, були її автономними коронними краями. Діяльність соціал-демократів на цих землях, і зокрема Української соціал-демократичної партії Галичини й Буковини (УСДП), характеризувалась тісною співпрацею з іншими національними секціями СДРПА, передусім польською та чеською. Остання мала помітний вплив на формування ідеології та практики української соціал-демократії в Галичині, особливо її «молодого» крила.

Міжнародні зв'язки українських соціал-демократів, їх відносини з іншими соціалістичними партіями привертали увагу багатьох дослідників. Вже у 20-30-х роках XX ст. окремі аспекти цих відносин початку XX ст. були висвітлені в працях В. Дорошенка¹ і В. Темницького.² Сучасні українські науковці Я. Грицак³ і С. Макарчук⁴ на значному першоджерельному матеріалі показали

¹ Дорошенко, В., *Революційна українська партія (РУП): (1900-1905): Нарис з історії української соціал-демократичної партії*, Львів – Київ 1921.

² Темницький, В., *Микола Ганкевич*, Львів 1932.

³ Грицак, Я., «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини. *Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка ССХХІІ* (1991), 71-110.

⁴ Макарчук, С., Відносини між Русько-українською радикальною партією і Соціал-демократичною партією Галичини і Сілезії у 90-х роках XIX ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 9 (2001), 437-447.

взаємини українських радикалів із Соціал-демократичною партією Галичини і Сілезії в 90-х роках XIX ст. В. Головченко розкрив історичний шлях української соціал-демократії Наддніпрянщини на початку XX ст.⁵ Міжнародна діяльність наддніпрянської Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) у 1900-1938 рр. стала предметом докторської дисертації та публікацій А. Голуба.⁶ Багатопланова діяльність соціал-демократів на міжнародній арені у складі Союзу визволення України (1914-1918 рр.) досліджена І. Патером⁷ та С. Адамовичем.⁸ Діяльність УСДП під час Української революції 1917-1923 рр. та її відносини з Польською партією соціалістичною (ППС) висвітлені І. Райківським.⁹ З-поміж зарубіжних дослідників варто виокремити ґрунтовні праці В. Найдус,¹⁰ формально присвячені польській соціал-демократії Галичини, які, однак, принагідно розкривають чимало аспектів взаємодії з іншими секціями СДРПА, а також працю німецької дослідниці К. Йобс.¹¹ Серед досліджень, здійснених останнім часом у Австрії, можна відзначити студії Г. Біндера,¹² Т. Штохель-Набельської,¹³ деякі колективні монографії.¹⁴

⁵ Головченко, В., *Від «Самостійної України» до Союзу Визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку XX ст.*, Харків 1996.

⁶ Голуб, А., «Передусім бути українцями...» (*Міжнародна діяльність Української соціал-демократичної робітничої партії у першій половині XX століття*), Дніпропетровськ 2003.

⁷ Патер, І., *Союз визволення України: проблеми державності і соборності*, Львів 2000.

⁸ Адамович, С., *Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914-1918 рр.)*, Івано-Франківськ 2003.

⁹ Райківський, І., Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917-1920 років. *Галичина* 2 (1998), 42-55; Райківський, І., Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918-1939 рр. *Галичина* 8 (2002), 51-64.

¹⁰ Najdus, W., *Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890-1919*, Warszawa 1983; Najdus, W., *Kwestia narodowa w ujęciu Polskiej partii socjalno-demokratycznej Galicji i Śląska*, Warszawa 1979.

¹¹ Jobs, K., *Zwischen Nationalismus und Internationalismus. Die polnische und ukrainische Sozialdemokratie in Galizien von 1890 bis 1914. Ein Beitrag zur Nationalitätenfrage im Habsburgerreich*, Hamburg 1996.

¹² Binder, H., *Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik*, Wien 2005.

¹³ Stochel-Nabielska, T., *Das polnische Parteienspektrum in Galizien vor 1914. Eine Bestandsaufnahme der Bemühungen um die Demokratisierung des Landes*. Diss. Dr. Phil., Wien 2008.

¹⁴ Rumpler, H. von – Urbanitsch, P. (eds.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band VIII: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. Teil 1. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation*, Wien 2006.

Важливими для розуміння теми статті є дослідження персоналій, і насамперед постаті Левка Ганкевича,¹⁵ який у 1901-1906 рр. мешкав у Празі й відіграв провідну роль у контактах між лідерами українських та чеських соціал-демократів. Однак цей аспект його діяльності, як і загалом «чеський чинник» у історичній долі УСДП, досі не були предметом спеціального вивчення.

Українська соціал-демократична партія Галичини й Буковини, яка виникла в 1899 р. у Львові, власне й була створена відразу як автономна національна секція СДРПА. Остання на той момент (після 1897 р.) була так званим «малим Інтернаціоналом» – федерацією шести національних соціал-демократичних партій Цислейтанії (австронімецької, чеської, польської, словенської, італійської, української). Але, хоч об'єктивно існування в рамках СДРПА інших секцій історично й політично також мало помітне значення, та все ж вирішальним чинником у формуванні вектора розвитку «малого Інтернаціоналу» були австронімецькі та чеські соціалісти.¹⁶ Ідейна єдність СДРПА формально зумовлювалася не лише спільним теоретичним фундаментом, яким був марксизм у його тодішній австрійській рецепції (т. зв. «австромарксизм»), але й діяльністю на основі однієї, спільної для всіх національних секцій загальнопартійної програми. Організаційний зв'язок мали забезпечувати загальнопартійні з'їзди, які до 1905 р. проводили раз на два роки, та загальнопартійна Екзекутива. Цей загальний керівний орган СДРПА, за рішенням з'їзду 1899 р., складався з виконавчих комітетів усіх національних секцій. Цікаво відмітити, що члени керівного органу кожної окремої національної секції мали право брати участь у засіданнях виконкомів усіх інших секцій. Окрім того, кожна з них могла бути репрезентована в загальному керівництві й повноважним представником, який мешкав у Відні. Таким представником УСДП в керівництві СДРПА тривалий час був Роман Яросевич, лікар, депутат австрійського парламенту в 1897-1900 рр.

Цілком природно, що провідне становище в цьому «малому Інтернаціоналі» займала найчисленніша і найпотужніша австронімецька секція, очолювана відомими теоретиками, ідеологами та діячами європейського соціал-демократизму, такими, як Віктор і Фрідріх Адлери, Карл Реннер, Отто Бауер та ін. Поряд із нею другою за силою та впливом була чеська секція, представлена з 1893 р.

¹⁵ Жерноклеєв, О. – Райківський, І., *Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії*, Київ 2004; Горинь, В. – Ганкевич Лев, in: *Енциклопедія історії України*, Т. 2, Київ 2004, 50-51; Ганкевич, Р., Ганкевич Лев Юліанович, in: *Енциклопедія сучасної України*, Т. 5, Київ 2006, 374; Гуцал, П., Лев Ганкевич. *Рада: Інформ.-метод. вісник* 10 (2006), 59-60.

¹⁶ Eröschl, E. u. a. (ed.), *Die Bewegung: Hundert Jahre Sozialdemokratie in Österreich*, Wien 1990, 223.

Чехослов'янською соціал-демократичною робітничою партією,¹⁷ яка об'єднувала робітників-чехів усіх областей Цислейтанії. Термін «чехослов'янська» підкреслював національний, а не територіальний характер партії, оскільки в Чехії мешкала досить чисельна німецька етнічна група. Станом на 1906 р. чеські соціал-демократи мали понад 100 тис. членів партії, видавали 16 політичних часописів (у тому числі 3 щоденні газети). Важливим чинником розвитку партії був тісний зв'язок із робітничим профспілковим рухом. На 1910 р. профспілки, що перебували під впливом чехослов'янської соціал-демократії та були об'єднані Чехослов'янською професійною комісією в Празі, нараховували вже понад 40 тис. членів і видавали 38 фахових друкованих органів.¹⁸

Ключовою фігурою та основною зв'язковою ланкою у відносинах українських та чеських соціал-демократів на початку ХХ ст. судилося стати вже згаданому Левку Ганкевичу. Народжений 1883 р. (за іншими даними 1881 р.), він розпочав активну суспільно-політичну діяльність у Львові як член студентського об'єднання «Молода Україна» (1900-1903 рр.). Після резонансної «сецеції» українських студентів із Львівського університету (1901 р.) перебрався до Праги, де завершував правничі студії в Карловому університеті. Членом УСДП він був принаймні з 1903 р., про що свідчить одна з публікацій в органі партії – львівській газеті *Воля*, у якій згадувався очолюваний Л. Ганкевичем гурт молодих партійних товаришів у Празі.¹⁹

Молодша генерація (до якої, крім Л. Ганкевича, належали Володимир Левинський, Володимир Темницький, Євген Косевич, Володимир Старосольський та ін.) вийшла на авансцену партії у 1905-1907 рр. безпосередньо зі студентського руху, що розвивався тоді під знаком гострого українсько-польського протистояння навколо університетського питання. Відповідні настрої були привнесені молоддю й до внутріпартійного життя. «Молоде» крило²⁰ УСДП було невдоволене роллю «етнографічного додатку до польської соціал-демократії», тобто надмірною залежністю від Польської партії соціал-демократичної Галичини і Сілезії (ППСД), яка фактично займала ключові позиції в галицькому робітничому русі. «Молоді» небезпідставно вважали, що українські робітники складали якщо не більшість, то принаймні значну частку

¹⁷ Започаткована ще 1878 р. як Чеська робітничка партія в складі австрійської соціал-демократії.

¹⁸ *Наш голос* 1 (1910), 28.

¹⁹ *Воля*, 1 лютого (1903).

²⁰ Назву фракції «молодих» традиційно вживаємо в лапках, оскільки віковий критерій був доволі умовним. Молодь активно підтримувала частина старших діячів, і передусім Ю. Бачинський, Я. Остапчук та деякі інші, які теж належали до цієї ж фракції всередині партії.

галицького пролетаріату. Однак, на їхню думку, домінування ППСД у робітничих організаціях, панування там польської мови призводило до колонізації українців, перешкоджало становленню українського соціалістичного руху, залученню до нього національно свідомих представників робітництва, селян, інтелігенції. Нова течія наполегливо виступала за реальну, а не лише формальну, незалежність УСДП від ППСД.²¹

Помітний вплив на формування позиції «молодих» мали чеські соціал-демократи, які вели подібну боротьбу проти засилля австронімецьких товаришів у керівництві профспілковим рухом, а також мали сутички на тому ж ґрунті з ППСД у Сілезії.²² Певна схожість становища спонукала «молодих» бачити в чехах своїх природних союзників у боротьбі за фактичну «рівноправність» національних секцій.

Уже в грудні 1905 р. Л. Ганкевич писав іншому лідерові «молодих» В. Левинському про своє критичне ставлення до діяльності «старих» провідників – засновників УСДП Миколи Ганкевича та Семена Вітика,²³ які дотримувалися тактики якнайтіснішої взаємодії з ППСД, працювали одночасно в обох партіях. Схожі погляди висловлювали у приватному листуванні В. Темницький та інші «молоді».²⁴

Розбіжності між «старими» і «молодими» вперше вилились у відкритий конфлікт на II з'їзді УСДП. Він проходив 27-28 січня 1906 р. у Львові за участю представників ППСД, чеських соціал-демократів, УСДРП та Польської партії соціалістичної з Російської імперії. Уже сам склад учасників з'їзду засвідчив про диспропорції у розвитку партії: більшість делегатів склали селяни (50 осіб із 90), значну перевагу за кількісним представництвом мали окремі повіти.²⁵

Найважливішим у роботі з'їзду стало організаційне питання. Доповідач у цій справі Т. Мелень заявив, що український промисловий пролетаріат у Галичині надзвичайно малочисельний і тому партія не може спиратися у своїй діяльності на профспілковий рух.²⁶ Доповідь викликала обурення частини делегатів.

²¹ Жерноклеєв, О., *Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918)*, Київ 2000, 65-66, 67-68.

²² Докладніше див.: Жерноклеєв, О., *Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890-1918 рр.)*, Івано-Франківськ 2006, 310.

²³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, фонд 387, опис 1, справа 43, аркуш 9-10.

²⁴ Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 2472, арк. 16-19; ф. 868, оп. 1, спр. 11, арк. 6-19.

²⁵ Das Österreichische Staatsarchiv, Wien. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Ministerium des Innern, Präsidiale, 22/Galizien, Kt. 2110, Präs. 209/1906.

²⁶ Там само.

В. Левинський заявив, що, якщо УСДП прагне бути партією в повному значенні цього слова, вона мусить засновувати фахові робітничі організації та спиратись на них. Його підтримали в офіційній заяві й віденські делегати, а делегат зі Станіслава Файфер вказав також на перешкоди, які чинять розвиткові українського соціал-демократичного руху в містах місцеві організації ППСД. Однак опозиція в партії була ще доволі слабкою і більшість делегатів при голосуванні солідаризувалася з позицією доповідача.²⁷

Натомість чеські соціал-демократи відкрито підтримали опозицію в УСДП. Їх орган *Právo lidu* (Прага) ледь не щоденно інформував про розвиток українського соціал-демократичного руху, а Л. Ганкевич вів у газеті постійну рубрику, через яку регулярно інформував читачів про суспільно-політичне життя в Галичині й, зокрема, про розвиток соціал-демократичного та робітничого руху.²⁸ На початку 1906 р. Л. Ганкевич встановив безпосередні контакти з головою Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії Антоніном Немецем, заручився його розумінням та підтримкою позиції «молодих».²⁹ Під час переговорів не виключали і матеріальної допомоги УСДП з боку чехів. Про все це Л. Ганкевич повідомляв у своїх листах В. Левинському.³⁰

Певну підтримку одержали «молоді» й від Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) з Наддніпрянщини, лідери якої бачили аналогію між їхнім становищем та власними взаєминами з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП). Тоді ж у 1906 р. Л. Ганкевича було кооптовано до складу Закордонного комітету УСДРП, і за рішенням ЦК він разом з В. Левинським та Л. Мовою мав репрезентувати цю партію на з'їзді чеської соціал-демократії в грудні 1906 р.³¹ Від УСДРП «молоді» також одержували не лише моральну, але й матеріальну підтримку. Після повернення з Праги до Галичини Л. Ганкевич оселився в м. Болехові на Станіславщині. Це дозволило йому активно включитися у внутріпартійне життя УСДП. Так, вже у січні 1907 р. він увійшов до редколегії партійного друкованого органу газети *Воля*, що виходила у Львові.³²

Однією з основних проблем, що опинилася в центрі уваги «молодих», був напівофіційний розподіл сфер впливу між УСДП і ППСД, який розпочався

²⁷ Там само.

²⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 387, оп. 1, спр. 43, арк. 12-13, 41.

²⁹ Там само, арк. 7.

³⁰ Там само, арк. 7, 12а-13.

³¹ Там само, спр. 49, арк. 13-14; спр. 55, арк. 58.

³² Там само, спр. 43, арк. 26-27.

ще в перших роках ХХ ст. і передбачав, що українські соціал-демократи мали працювати на селі, у середовищі сільськогосподарського пролетаріату, а польські – у містах, серед промислового робітництва. Такий розподіл гальмував нормальний розвиток української партії, оскільки позбавляв її доступу до класичної масової бази соціал-демократії. З іншого боку, діяльність партії на селі була переважно малоефективною через відсутність аграрної програми, специфіку селянського менталітету, використання в роботі на місцях застарілих організаційних методів тощо. Тому «молоді» вперше ініціювали творення місцевих партійних організацій УСДП, у тому числі й у галицьких містах. Це в принципі відповідало загальнопартійному статуту австрійської соціал-демократії і не могло бути формально опротестовано (хоч і викликало відверте невдоволення) з боку ППСД.

Стараннями Л. Ганкевича та робітника П. Буняка в березні 1907 р. у Львові було створено перший місцевий комітет УСДП. Зокрема, 10 березня були проведені масові робітничі збори, на яких Л. Ганкевич виступив з доповіддю про потребу організації львівських робітників під прапором української соціал-демократії, а на наступних таких зборах 23 березня було обрано місцевий комітет УСДП у Львові, який очолив Т. Мелень, а Л. Ганкевич увійшов до нього в якості секретаря.³³

Нова тактика партії в організаційній роботі була схвалена конференцією УСДП, що відбулась у Львові 12-13 червня 1907 р. Л. Ганкевич виступив на конференції з першою і, по суті, основною доповіддю про політичні організації партії. Він запропонував зміни до статуту УСДП, що передбачали створення місцевих комітетів, причому не тільки в селах, але й у містах, розміщення повітових комітетів у повітових містах, а також введення партвнесків, які до того збиралися через робітничі профспілки з усіх їх членів і йшли в розпорядження ППСД.³⁴ Прийняття цих поправок конференцією фактично означало ухвалення нового статуту, що чіткіше розмежовував українську та польську соціал-демократії в організаційному плані, і в комплексі з іншими політичними й тактичними рішеннями свідчило про завершення, в основному, процесу становлення УСДП як окремої, самостійної політичної сили,³⁵ чого власне й прагнула фракція «молодих». Остання за свої тактичні підходи дістала назву «автономістів» на противагу «старим» – «централістам».

³³ *Земля і воля*, 15 березня (1907), 5 квітня (1907).

³⁴ Там само, 22 червня (1907).

³⁵ Левинський, В., *Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині*, Київ 1914, 71.

У цей же період, завдяки підтримці австронімецьких та «чехослов'янських» соціал-демократів, УСДП отримала право постійного представництва на конгресах Другого Інтернаціоналу. Зокрема, на Штутгартському конгресі в серпні 1907 р. на жадання своєї Екзекутиви УСДП одержала два постійних місця (із загальом 20) у складі австрійсько-чеської делегації, не зважаючи навіть на те, що на конгрес від УСДП прибув тільки один делегат (Семен Вітик).³⁶

Разом із тим, загострення німецько-чеської профспілкової суперечки сприяло неабиякій актуалізації «профспілкового питання», яке стало основним джерелом напруги в австрійському соціал-демократичному русі та першорядним чинником початку фактичної дезінтеграції СДРПА. Ці тенденції відобразилися й на настроях усередині УСДП.

У 1908 р. орган УСДП – газета *Земля і воля*, виступила з редакційною статтею *Національне питання в галицьких фахових організаціях*, у якій було вказано на суперечність між національною формою політичної організації робітників у СДРПА та централізованою структурою профспілок країни. Визнаючи, що головне завдання профспілкового руху – боротьба за покращення умов праці – є інтернаціональним, газета вказувала на не менш важливу функцію цього руху – політично- й культурно-просвітню, яка за своєю формою може бути тільки національною.³⁷ У статті було підкреслено, що українська соціал-демократія не може піти чеським шляхом – шляхом поділу профспілок за національною ознакою, оскільки цей рух у Галичині ще порівняно слабкий. Зате було запропоновано компромісний варіант – створення автономних національних секцій у межах загальнодержавних організацій та національних фахових секретаріатів, замість крайових.³⁸ Це відкрило б УСДП доступ до керівництва вже чинних фахових організацій, дало б змогу спиратися на них поряд із ППСД.

Позицію «молодих» активно підтримали й діячі УСДРП. Зокрема, Л. Юркевич (Рибалка) у статті *Заводовий рух і наша партія*, надрукованій у *Землі і волі* в 1911 р., писав, що «українська соціал-демократія мусить тепер, коли хоче жити, створити український заводовий рух, бо в противнім разі ... може перетворитися в невеличкий, самотній і безсилий гурт соціалістів-фантастів».³⁹

Тим часом засилля німців у керівництві профспілками провокувало відцентрові тенденції. З 1910 р. чеська соціал-демократія остаточно стала на шлях

³⁶ *Internationaler Sozialisten-Kongress zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907*, Berlin 1907, 130; *Земля і воля*, 6 вересня (1907).

³⁷ *Земля і воля*, 19 листопада (1908), 4 грудня (1908).

³⁸ Там само.

³⁹ Рибалка, Л., *Заводовий рух і наша партія*. *Земля і воля*, 25 листопада (1911).

поділу чинних ще єдиних профспілок і творення на їх базі своїх, автономних профспілкових організацій, окремих від німецьких; таким чином, на одному підприємстві могло бути одночасно дві робітничі профспілки – чеська й німецька.⁴⁰ Ця практика була засуджена Інтернаціоналом на конгресі в Копенгагені, де ухвалено резолюцію, що вимагала збереження єдності профспілок у кожній державі, відкидала національну форму професійної організації, водночас закликаючи зважати на мовно-культурні потреби всіх її членів.⁴¹

На цьому загальному тлі, як показали подальші події, Л. Ганкевич виявився одним із найпопулярніших і найрішучіших лідерів «молодих». Так, у своєму виступі під час окружної конференції УСДП на Підкарпатті, що проходила 27 листопада 1910 р. в Дрогобичі, він, зазначивши, що українські соціал-демократи – це партія поневоленого народу, скритикував польську соціал-демократію за те, що вона не завжди розуміє та підтримує національно-визвольні прагнення українців, висловився проти партійної праці по селах, як неперспективної і такої, що розпоршує сили, закликав головний натиск у роботі покласти на промислові міста й містечка, на фахові організації українського робітництва. Він також наголосив на необхідності обрання профспілковим секретарем Підкарпаття українця, а не поляка.⁴²

З погляду польської соціал-демократії ситуація у профспілковому русі виглядала по-іншому: у збудованих свого часу зусиллями передусім поляків фахових товариствах «молоді» українські соціал-демократи домагаються своєї «частки пирога», мотивуючи це належністю українців до тих же товариств разом із поляками. Тим часом частка національно свідомих українських робітників у галицьких профспілках, на переконання польських соціал-демократів, була мізерною.⁴³

Об'єктивно відносна слабкість галицьких профспілок також змушувала польських соціал-демократів бути централістами щодо питання інтернаціональної єдності робітничих організацій. Орган чеської соціал-демократії *Právo lidu* у квітні 1911 р. справедливо писав, що польські соціал-демократи є централістами не з теоретичних, світоглядних переконань, а з суто практичних міркувань: недоцільності поділу слабких галицьких організацій, які до того ж отримують матеріальну допомогу від центрального віденського керівництва профспілок.

⁴⁰ Пристер, Е., *Краткая история Австрии*, Москва 1952, 469.

⁴¹ *Наш голос* 1 (1910), 29.

⁴² *Земля і воля*, 17 грудня (1910).

⁴³ Левинський, В., *Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині*, Київ 1914, 87-88; Чернецький, А., *Спомини з мого життя*, Київ 2001, 38.

З цих же мотивів вони виступали вірними союзниками австронімецьких соціал-демократів проти чеських і на конгресі Другого Інтернаціоналу в Копенгагені висловилися проти чеського профспілкового сепаратизму, затаврували чеських товаришів у своїй пресі як «сепаратистів, націоналістів та шовіністів».⁴⁴

Оскільки політика ППСД щодо українського робітничого і соціал-демократичного руху не зазнавала істотних змін, а «старі» провідники УСДП продовжували працювати одночасно в обох партіях, перетворюючи на практиці УСДП у свого роду «філію» польської соціал-демократії,⁴⁵ «молоді» 1911 р. на січневій конференції УСДП у Львові в різкій формі порушили питання про взаємовідносини двох партій. Ухвалена під тиском «молодих» резолюція звинувачувала ППСД у тому, що вона сповідує соціал-патріотичну ідеологію, прагне монополізувати весь робітничий рух у Галичині, характеризувала відносини між двома партіями як ненормальні, водночас містила заклик до всіх членів УСДП віддавати свій час і сили насамперед своїй партії, що було прямим натяком на поведінку лідерів «старих» та їх прихильників.⁴⁶ Останні відразу після прийняття згаданої резолюції залишили конференцію.

Уже в умовах фактичного розколу партії УСДП взяла участь у виборчій кампанії 1911 р. до австрійського парламенту. Опинившись, однак, під час кампанії фактично в політичній ізоляції, «молоді» гостро відчували нестачу організаційних та фінансових ресурсів. Попри всі сподівання, «молодим» не вдалося своєчасно отримати фінансову допомогу з-поза меж Галичини, на яку вони розраховували (від УСДРП, чеської соціал-демократії, українських робітничих організацій у Канаді), а матеріальна підтримка з боку СДРПА виявилася незначною.⁴⁷ Унаслідок цього в період передвиборчої кампанії УСДП не змогла навіть підтримати регулярний випуск партійної преси. Давалася взнаки слабкість організаційних зв'язків партії на селі, відсутність аграрної програми.

⁴⁴ Статтю чеської газети передрукував орган українських соціал-демократів: Кооперативний сепаратизм польських товаришів. *Земля і воля*, 16 квітня (1911).

⁴⁵ Так, голова УСДП Микола Ганкевич одночасно очолював львівський міський комітет ППСД, у польській партії працювали також і Семен Вітик, Теофіл Мелень та деякі ін.

⁴⁶ *Земля і воля*, 5 лютого (1911).

⁴⁷ УСДП отримала всього 500 крон, з яких 200 – часопис *Земля і воля*, і по 60 – кандидати (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 387, оп. 1, спр. 41, арк. 15). Для порівняння: Національно-демократичній партії, здобуток якої був найвагомішим серед українських партій у Галичині, попередні вибори (1907 р.) обійшлися в 120 тис. крон (Там само, ф. 146, оп. 8, спр. 699, арк. 24).

У результаті вибори були програні, й це значно ускладнило внутріпартійне становище «молодих», які не здобули жодного мандату.⁴⁸

Активно підтримувані польськими соціал-демократами «централісти» прагнули реваншу, і питання про тактику партії щодо ППСД було знову порушене на IV з'їзді УСДП 3-4 грудня 1911 р. у Львові. На цьому з'їзді Л. Ганкевичу судилося відіграти одну з провідних ролей в остаточному розколі партії.

У результаті поіменного голосування за участю близько двадцяти делегатів, легітимність яких викликала сумнів і суперечки, з'їзд більшістю всього у два голоси прийняв внесені «старими» ухвали, що фактично перекреслювали постанови січневої конференції. Це означало поразку «автономістів». Тоді Л. Ганкевич зачитав написану в різкій формі заяву з протестом проти штучно створеної більшості, після чого частина учасників з'їзду, очолювана ним і В. Левинським (разом 32 делегати з 84), залишила зал.⁴⁹ Судячи з усього, варто погодитися з думкою польської дослідниці В. Найдус про те, що «молоді» не були готові до розбиття партії, не проти були повернутися на певних умовах, однак були поставлені перед доконаним фактом обрання делегатами, що залишились, нового партійного керівництва й змушені були приступити до творення власних структур.⁵⁰

Кожна з фракцій УСДП, хоч і намагалась виступати від імені всієї партії, фактично мала власне керівництво, видавала свої друковані органи. Розкол негативно позначився на розвитку робітничого руху в Галичині, посприяв тимчасовому занепаду УСДП.

Обидві фракції прагнули заручитися підтримкою найавторитетнішої в міжнародному робітничому русі секції СДРПА – австронімецької. Проте остання, розглядаючи розкол в УСДП через призму чесько-німецької суперечки в австрійському профспілковому й соціал-демократичному русі, значною мірою аналогічної до польсько-української, відразу ж стала на бік «старих». Центральний орган австрійських соціал-демократів газета *Arbeiter-Zeitung* у замітці, автором якої був Отто Бауер, звинуватила «молодих» у сепаратизмі й націоналізмі та поклала на них вину за розлам партії, указуючи на прямий вплив чеських «сепаратистів» на український соціал-демократичний рух.⁵¹ Усе це

⁴⁸ Докладніше див.: Жерноклеєв, О., *Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890-1918 pp.)*, Івано-Франківськ 2006, 409-412.

⁴⁹ Das Österreichische Staatsarchiv, Wien. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Ministerium des Innern, Präsidiale, 22/Galizien, Kt. 2114, Präs. 12993/1911.

⁵⁰ Najdus, W., *Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890-1919*, Warszawa 1983, 531.

⁵¹ Austritt der Separatisten aus der ruthenischen Sozialdemokratie. *Arbeiter-Zeitung*, 19. Dec. (1911).

намагався заперечити В. Левинський, який, зокрема, спростував твердження *Arbeiter-Zeitung* про те, що сецесіоністи нібито діяли в порозумінні з лідерами чеської соціал-демократії, які тоді ж прибули до Львова на з'їзд ППСД.⁵²

Проте водночас чеська соціал-демократична преса відкрито солідаризувалася з «молодим» («автономістським») напрямом в УСДП, а Л. Ганкевич на V з'їзді Чехослов'янської соціал-демократичної партії (24-27 грудня 1911 р.) без порозуміння з Екзекутивою, як і речник УСДРП Л. Юркевич (Рибалка), висловив від імені своєї партії симпатії чеським соціал-демократам, діяльність яких, спрямована на розмежування робітничого профспілкового руху за національною ознакою, була засуджена Другим Інтернаціоналом.⁵³ Це мало несприятливий для УСДП резонанс у міжнародному соціалістичному русі,⁵⁴ викликало незадоволення і серед «молодих». Зокрема, лідер буковинської організації УСДП, редактор чернівецького часопису *Борба* О. Безпалко в листі В. Левинському від 3 січня 1912 р. категорично вимагав, щоб такі «гістеричні люди, як Левко Ганкевич» надалі не репрезентували партію назовні, а подібні кроки взагалі було узгоджено з партійною Екзекутивою.⁵⁵

Аналізуючи процеси у соціал-демократичному русі Галичини, О. Бауер у статті *Галицькі партз'їзди*, яка побачила світ у січневому 1912 р. номері *Der Kampf*, вказав на брак промислового українського робітництва як масової бази української соціал-демократії. Оскільки українці, за його висловом, є суто аграрним народом, український соціалізм перебуває ближче до соціалізму селянських партій, ніж до західноєвропейського соціал-демократизму. В українському селі національне протистояння збігається з класовим, тому український соціалістичний рух має, на думку О. Бауера, яскраве національне забарвлення, надане йому супутниками пролетаріату – селянством та інтелігенцією. Це знайшло своє вираження, зокрема, у появі націоналістичної течії в УСДП, яка виникла під безпосереднім впливом чеського «сепаратизму». Поборювати цю

⁵² Aus der Partei. Die ruthenischen Separatisten. *Arbeiter-Zeitung*, 24. Dec. (1911); *Діло*, 25 грудня (1911).

⁵³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 387, оп. 1, спр. 38, арк. 8; *Arbeiter-Zeitung*, 2. Jan. (1912).

⁵⁴ Показово, що Виконком ППСД вирішив узагалі не висилати свого представника на згаданий з'їзд чеських соціал-демократів, обмежившись публікацією відкритого листа з побажанням відновлення єдності профспілок у Чехії (Archiwum państwowe w Krakowie, Inwentarz tymczasowy 1626: Protokoły posiedzeń Komitetu Wykonawczego i Zarządu Partyjnego PPSD Galicji i Śląska Cieszyńskiego (1911-1918), 4.

⁵⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 387, оп. 1, спр. 38, арк. 8.

тенденцію українським товаришам мають допомагати всі інші братні соціал-демократичні партії.⁵⁶

Намагаючись виправити становище і нейтралізувати позицію однієї з найавторитетніших у Другому Інтернаціоналі австрійської соціал-демократії, керівництво «молодих» в офіційній заяві відмежувалося від сепаратизму в профспілковому русі, ще раз наголосивши, що українські соціал-демократи є «безумовними прихильниками одноцільності і єдності фахових організацій в кожній державі» і лише домагаються належного забезпечення в них національно-культурних та мовних потреб робітників кожної національності.⁵⁷ За домовленістю з лідерами австрійських соціал-демократів, досягнутою О. Безпалком під час його поїздки до Відня,⁵⁸ В. Левинський виступив у *Der Kampf* зі статтю *Розкол української соціал-демократії*. Він спростував звинувачення в націоналізмі й переадресував їх польській соціал-демократії, підкреслюючи, що справжнім джерелом конфліктів є прагнення ППСД на практиці монополізувати робітничий рух та її ідеологія і практика польського соціал-патріотизму.⁵⁹ В. Левинський доводив, що польські соціалісти завжди виступали, хоч і в замаскованій формі, за відновлення незалежної Польщі в «історичних» межах, тобто з включенням принаймні частини українських, білоруських та литовських земель.

Тут же, коментуючи статтю В. Левинського, О. Бауер заперечив факт панування великодержавницької ідеології в середовищі польських соціалістів, зазначаючи при цьому, що В. Левинський критикує ППСД з позицій не інтернаціоналізму, а українського соціал-патріотизму. На думку О. Бауера, конфлікт в УСДП позбавлений будь-якого принципового характеру і з моменту відмови «молодих» від свого націоналізму для його подолання не було б жодних перешкод.⁶⁰

У відповідь В. Левинський звинуватив керівництво австрійської соціал-демократії в упередженості й необ'єктивності, зумовленій тим фактом, що ППСД є головним союзником австрійців у чесько-німецькій профспілковій суперечці, відповідальність за яку він, солідаризуючись з Левом Троцьким, поклав на обидві сторони. Водночас сумніви О. Бауера щодо майбутньої національної

⁵⁶ Bauer, O., Galizische Parteitage. *Der Kampf* 4 (1912), 154-162.

⁵⁷ *Вперед*, 22 лютого (1912).

⁵⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2472, арк. 10; спр. 39, арк. 23.

⁵⁹ Lewinsky, W., Die Spaltung der ukrainischen Sozialdemokratie. *Der Kampf* 8 (1912), 362-364.

⁶⁰ Там само, 368-369.

долі українців В. Левинський назвав «грубим не тактом» щодо всієї української соціал-демократії загалом, оскільки висловлені вони саме в той час, коли український рух жорстоко придушено царатом у Російській імперії. При цьому В. Левинський провів пряму паралель з пророцтвами Карла Маркса щодо національної смерті чехів та пізнішим визнанням К. Каутського, що «Маркс помилився».⁶¹

Ще більш різко засудив позицію О. Бауера Юліан Бачинський, який писав, що позиція О. Бауера щодо української соціал-демократії (а в результаті фактично й до української справи загалом) була наперед детермінована профспілковою суперечкою.⁶²

У цій ситуації доволі показовим став той факт, що спроби «молодих» з УСДП знайти розуміння й підтримку в інших лідерів міжнародного робітничого руху (К. Каутського, Г. Плеханова), і зокрема лівих (Р. Люксембург, В. Леніна), здійснені за порадою та безпосереднім сприянням голови Української соціал-демократичної *Снілки* в РСДРП М. Меленевського (Баска),⁶³ особливого успіху не мали. Активно використовувані поляками звинувачення УСДП у профспілковому «сепаратизмі» і зв'язках з чеськими соціал-демократами, від яких практично ізольовані «молоді» не поспішали відмовлятися, виявились «убивчим» аргументом не на користь української соціал-демократії.

Проте в другій половині 1912 р. ситуація почала змінюватись. На 1911-1912 рр. фактично розколоти виявились всі національні секції австрійської соціал-демократії, і хоча формально їх зв'язок з СДРПА залишався без змін, практично австрійський «малий Інтернаціонал» після сепарації «чехослов'янських» соціал-демократів був політично мертвим.⁶⁴ Після 1905 р. не відбувся жоден загальнопартійний з'їзд, завмерла робота спільної Екзекутиви, складеної з представників національних секцій, розпався колись єдиний соціал-демократичний клуб в австрійському парламенті. За таких умов лідери СДРПА в 1912 р. ініціювали спроби реанімувати спільну партію, але без участі чеських, українських та єврейських «сепаратистів». Ці спроби, утім, виявились безуспішними. За таких умов наприкінці 1912 р. керівництво австрійських соціал-демократів дійшло висновку, що «сепаратизм» в УСДП «істотно іншого

⁶¹ Левинський, В., Відповідь на відповідь. *Вперед*, 8 черв. (1912), 3-4.

⁶² Бачинський, Ю., *Зразок публіцистичної несовісности: Відповідь О. Бауерові*, Львів 1912, 4.

⁶³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2472, арк. 10 зв.; спр. 39, арк. 5-6.

⁶⁴ Löw, R., *Der Zerfall der „Kleinen Internationale“: Nationalitätenkonflikte in der Arbeiterbewegung des alten Österreich (1889-1914)*, Wien 1984, 168; Mommsen, H., *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 1963, 421.

значення», ніж чеський, відмовилося від його поборювання та висловилося за відновлення єдності української партії,⁶⁵ що й було зроблено остаточно на V з'їзді УСДП у березні 1914 р. у Львові. Левка Ганкевича на з'їзді було обрано до складу контрольної комісії партії.

Дискусія навколо розколу УСДП виявила розбіжності у баченні специфіки та напрямів розвитку української соціал-демократії не лише в середовищі самої партії, але й між її керівництвом та лідерами австрійських соціал-демократів. Дещо упереджена позиція австрійських соціал-демократів була обумовлена складними і суперечливими процесами в Австро-Угорщині загалом та в багатонаціональній СДРПА, і зокрема чесько-німецькою профспілковою суперечкою, характеризувалася певною недооцінкою перспектив швидкого розпаду імперії та утворення на їх уламках національних держав.

Початок Великої війни 1914-1918 рр. перервав нормальне суспільне життя на теренах Галичини й Буковини, які стали ареною бойових дій. Практично припинилися й контакти УСДП з іншими національними секціями СДРПА. Так, незважаючи на те, що провідники УСДП перебували у Відні, лише в травні 1917 р. відбулась перша за час війни їхня зустріч із керівництвом СДРПА.⁶⁶ Про контакти ж з чехами практично нічого не відомо, хіба окрім згадки про факт їхньої підтримки меморіалу голови УСДП В. Темницького в процесі підготовки до Стокгольмського конгресу Другого Інтернаціоналу, запланованого на вересень 1917 р.⁶⁷ Проте внаслідок перешкод з боку урядів країн, що воювали, конгрес так і не відбувся.

Таким чином, ідеологія та практична діяльність УСДП на початку ХХ ст. зазнала помітного впливу з боку Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії. Особливо це стосувалося «молодого» крила УСДП (відомого також як «самостійницьке», «автономістське» або «сепаратистське»). У його зв'язках із чеськими соціал-демократами можна умовно виділити чотири основні, найважливіші, на наш погляд, аспекти: ідеологічний вплив за спільності базових програмових засад; організаційний зв'язок у рамках СДРПА; політична співпраця; особисті контакти. Останні, зважаючи на відносну організаційну слабкість УСДП, разом із відчутним ідейним впливом відігравали в цілому провідну роль. Найбільш інтенсивними особисті контакти були в період перебування

⁶⁵ Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, Wien. Archiv Sozialdemokratische Parteistellen, Kt. 128, M. 4/6, B. 26-27.

⁶⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 360, оп. 1, спр. 562, арк. 37-38, 40.

⁶⁷ Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 2258, арк. 123.

в Празі одного з лідерів «молодих» українських соціал-демократів Левка Ганкевича, і з його поверненням до Галичини помітно послабилися.⁶⁸

ABSTRACT

Czech Themes in History of the Ukrainian Social Democratic Party of Galicia and Bukovina (1899-1918)

Oleg Zhernokleyev

The „Czech factor” has played an important role in the development of the Ukrainian Social Democratic Party of Galicia and Bukovina at the beginning of the 20th century. In particular, the ideology and practice of the USDP has undergone significant influence of the Czech-Slavic Social Democratic Workers’ Party. This was especially true for the „young” wing of the USDP (also known as an „independence”, „autonomist” or „separatist” wing). There were four main aspects in its relations with the Czech Social Democrats: ideological influence in the framework of common basic program principles, organizational communication within the Social Democratic Workers’ Party of Austria, political cooperation, personal contacts. The former, taking into consideration the relative organizational weakness of the USDP, together with the noticeable ideological influence played a leading role in general. Personal contacts were the most intense during Levko Hankevych’s stay in Prague (he was one of the leaders of the „young” Ukrainian Social Democrats). After his return to Galicia, these contacts have gradually weakened.

Key words: Austria-Hungary, Czech-Slavonic Social Democratic Workers’ Party, Ukrainian Social Democratic Party, Galicia, Levko Hankevych.

⁶⁸ Більше світла на цю проблему могло б пролити вивчення документів із фондів Чехослов’янської соціал-демократичної робітничої партії (1878-1921) та особистого фонду Антоніна Немеца (1858-1926) у Національному архіві Чеської Республіки, з чим і пов’язані перспективи подальшого дослідження цієї теми.